

УДК 347.51

Володимир Михайлович Коссак,

завідувач кафедри цивільного права та процесу

Львівського національного університету імені Івана Франка,

доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ОСІБ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ЇХ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ЦПК України кожна особа має право в порядку, визначеному цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Частиною 1 ст. 15 ЦК України визначено право кожної особи на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорення.

Захист прав та інтересів осіб у разі порушення їх органами державної влади має свою специфіку. Якщо порушення мало місце внаслідок прийняття актів державних органів або їх посадових осіб у формі відповідних рішень чи розпоряджень спочатку треба скасувати такий акт. Особливе значення має це питання у разі прийняття індивідуального акту нормативного характеру.

Так, згідно із ч. 3 ст. 43 Закону України від 9 квітня 1999 р. «Про місцеві державні адміністрації» [1] розпорядження голови державної адміністрації, що суперечать Конституції України, законам України, рішенням Конституційного Суду України, іншим актам законодавства або є недоцільними, неекономічними, неефективними за очікуваними чи фактичними результатами, скасовуються Президентом України, головою місцевої державної адміністрації вищого рівня або в судовому порядку.

Таким чином, якщо правовий акт індивідуальної дії органу державної влади суперечить актам цивільного законодавства і порушує цивільні права або інтереси територіальних громад чи окремих осіб, він може бути скасований у судовому порядку.

Приведене стосується і участі органів державної влади в інших цивільних правовідносинах. Якщо орган державної влади є учасником цивілістичних відносин та стороною в договорах приватного характеру, він втрачає статус суб'єкта владних повноважень. Відповідно за невиконання чи неналежне виконання договірних обов'язків він несе відповідальність нарівні з іншими учасниками цивільних відносин. Обсяг і підстави відповідальності будуть визначатися ЦК України та законодавством. Така відповідальність має договірний характер.

Порушення цивільних прав внаслідок виконання публічно-владних повноважень матиме іншу правову природу. Втручання державних органів у приватні відносини в т. ч. у господарській площині має деліктний (недоговірний) характер. За своєю спрямованістю охоронне відношення деліктного характеру повинно компенсувати завдану шкоду суб'єктам приватного права. Підставою виникнення охоронного правовідношення є делікт (порушення) прав та інтересів особи, з якою орган державної влади не перебував в договірних відносинах.

Останнє має значення для розміру цивільної відповідальності. Адже відшкодування збитків, спричинених невиконанням чи неналежним виконанням договірних відносин включає як реальні втрати, так і упущену вигоду. Натомість компенсаційна роль відшкодування завданої шкоди обмежується реальними втратами. Водночас слушним є застереження щодо надмірної фетишизації та безмежного застосування норм про відшкодування моральної шкоди [2, с. 38].

Права та обов'язки органу державної влади в договірних відносинах визначаються договором. Обов'язок компенсувати збитки є додатковим, стосовно зобов'язань, встановлених договором. В деліктному відношенні повстає новий обов'язок відшкодувати шкоду за відсутності попереднього правового зв'язку між суб'єктами.

У разі існування договірної відносини, якщо права та інтереси порушені крім відшкодування збитків можуть бути застосовані також інші способи захисту, передбачені ст. 16 ЦК України. У відносинах з участю органів державної влади не завжди право на вибір способу захисту цивільних прав та інтересів може бути застосований. Це пояснюється насамперед тим, що питання участі державних органів в цивілістичних в т. ч. господарських відносинах регламентується в нормативному порядку. Тому, наприклад, припинити правовідношення як спосіб захисту не завжди можливо застосувати.

Водночас без дій (рішень) органів державної влади у формі відповідних актів у випадках, передбачених законодавством суб'єкти приватних відносин не можуть здійснити свої права. Як зазначав В. П. Грибанов, будь-яке суб'єктивне право представляє собою соціальну цінність лише тоді, коли його можна реалізувати, тобто скористатися наданим суб'єктивним правом можливостями для задоволення матеріальних і культурних потреб [3].

Отже, організована діяльність органів і посадових осіб є важливою передумовою реалізації суб'єктивних цивільних прав. Якщо внаслідок неправомірних дій органів державної влади та їх посадових осіб виникають перешкоди для здійснення цивільних прав або можливості їх реалізації, наслідком яких є заподіяння матеріальної шкоди, такі органи повинні їх відшкодувати відповідно до положень законодавства.

Можна обґрунтувати спільну парадигму реалізацію цивільних прав з участю державних органів. Реалізація суб'єктивних цивільних прав залежатиме від наявності адміністративного акту уповноваженого державного органу. В результаті цивільні права і обов'язки виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичного складу: волевиявлення у відповідній формі суб'єкта приватних відносин і адміністративно-владного управлінського акту компетентного органу.

Таким чином, протиправна поведінка органів державної влади є необхідною умовою настання цивільної відповідальності. Вона включає об'єктивну сторону складу правопорушення, суб'єктом якого є відповідний орган державної влади. Протиправність як підстава цивільної відповідальності органу державної влади може мати різноманітні прояви. Але вони зводяться до об'єктивної поведінки, яка пов'язана з діяльністю органу державної влади.

Діяльність органу державної влади регламентується відповідними нормативними актами, які визначають завдання та їх функціональні обов'язки. В них визначається компетенція органу державної влади через обсяг повноважень. Наслідком порушення функціональних обов'язків є негативні наслідки в цивільно-правовій сфері. Елементами протиправності може бути дія, яка порушує суб'єктивні права та інтереси учасників цивільних відносин. Така дія проявляється об'єктивно у виході за межі, встановлені нормативним актом компетенції органу державної влади. У разі порушення цивільних прав та інтересів суб'єкта приватних відносин останній має право застосувати цивільні способи захисту порушених прав.

ЦК України містить положення, що регламентують окремі спеціальні види деліктної відповідальності. Серед іншого шкода може бути завдана незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органів державної влади. Також шкода може бути заподіяна посадовими і службовими особами цих органів. Особливістю відповідальності у сфері адміністративно-публічного виконання цим органом своїх функцій є те, що порушення мають місце при здійсненні управлінсько-владних повноважень. Іншими словами порушення має форму

акту влади, правовим наслідком якого є заподіяння шкоди суб'єктам приватного права. Для них такі акти мають обов'язковий характер. Протиправною буде також бездіяльність органу влади і управління, якщо нормою законодавства він зобов'язаний вчинити певні дії правового характеру. Це ж саме стосується дій (бездіяльності) посадових і службових осіб органів влади. Компетенція і обов'язки останніх визначаються крім приписів нормативних актів також службовими (посадовими) інструкціями.

Список бібліографічних посилань:

1. Про місцеві державні адміністрації: закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.
2. Пушкін О., Скакун О., Шишка Р., Самойленко А. Концептуальні засади нового кодексу України // Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація. Київ, 1995. С. 38.
3. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав. М.: Статут, 2000. С. 22.

Одержано 26.04.2017

УДК 347.135.226

Олег Васильович Синєгубов,

декан факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6362-3115>

ПІДСТАВИ КОНВАЛІДАЦІЇ ПРАВОЧИНУ

Визнання правочину недійсним є одним із розповсюджених способів захисту цивільних прав та інтересів, значний інтерес до якого проявляється як у доктрині приватного права, так і в правозастосовній діяльності. Проте Цивільний кодекс України передбачає й можливість за наявності певних підстав звернутися до суду з позовом про визнання правочину дійсним. Відповідно до ч. 2 ст. 215 ЦК України недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. У випадках, встановлених ЦК України, *нікчемний правочин може бути визнаний судом дійсним*. Отже, за чинним цивільним законодавством України допускається визнання *нікчемного правочину дійсним* або *зцілення (конвалідація) нікчемного правочину*. Термін «конвалідація» (з італ. *«convalida»* – підтвердження) означає надання нікчемному правочину юридичної сили з моменту його вчинення. У сучасній юридичній літературі питання конвалідації правочину досліджуються фрагментарно, хоча у правозастосовній діяльності існує низка проблемних питань, вирішення яких викликає дискусію та спори як серед вчених-правників, так й серед практичних працівників. Саме зазначені чинники й підкреслюють актуальність дослідження підстав конвалідації правочину.

Проаналізуємо більш ретельно положення ЦК України, які передбачають можливість визнання нікчемного правочину дійсним у судовому порядку, тобто допускають конвалідацію правочину.

По-перше, частина 2 ст. 218 ЦК України передбачає: якщо правочин, для якого законом встановлена його недійсність у разі недодержання вимоги щодо письмової форми,